

Přednáška č. 5

Tématický blok: Co je právo?

3. Přirozené právo versus pozitivní právo

3.3 Kritika právního formalismu anebo

řešení rozporu mezi přirozeným a pozitivním právem

Osnova přednášky:

1. Úvod – krátký historický exkurz vysvětlující vznik a místo právního pozitivismu

2. Kritika právního formalismu

2a) ze strany přirozeného práva - tzv. Radbruchova formule

2b) ze strany pozitivního práva (Hart)

2c) pravidla versus principy (Hart versus Dworkin)

Úvod – krátký historický exkurs do vývoje moderního právního myšlení, který vysvětluje vznik a místo právního pozitivismu

1. Vývoj právního myšlení v pokantovském období

Tři formy kritiky Kantova pojetí praktického rozumu, resp.práva:

A.) kritika subjektivního idealismu: - právo je společenským jevem (*Hegel (1770-1831), K. Marx (1818-1883)*)

B.) Kritika racionalismu, přesněji kritika rozumné vůle:

-iracionalismus (vůle je svébytná entita světa-Schopenhauer, vůle je základem bytí člověka "vůle k moci" Nietzsche)

- odvrácení filosofického myšlení od rozumu k citu, instinktu, fantazii, také mysticismu atd.

-Historicko právní škola (předchůdce G. Hugo, hl. představitel F.K.von Savigny,)

(jazyk, kultura jsou určeny tzv. národním duchem (Volksgeist) - právo a mravy obsahují osobitosti každého národa

- právo každého národa existuje ve skutečnosti od počátku jeho historie jako hotové, je však skryté v národním duchu

*- vývoj práva probíhá jako postupné odhalování toho, co je obsaženo v duchu národa
Z toho plyne, že*

- úkolem právníků není tvorba nějakého nového zákona, ale porozumění a výklad těchto tradic a obyčejů, jen to je cesta k porozumění právu;)

C.) Kritika racionalismu jako způsobu poznání - návrat k empirismu- pozitivismus (A. Comte)

Volání po empirismu v právním myšlení 19. století odlišný vývoj v Anglii a Německu

anglická tradice - Jurisprudence (utilitarismus-liberalismus: J. Bentham, J. Austin, H.L.A.Hart, R.Dworkin)

německá tradice-

k právnímu pozitivismu otevřela cestu:

a) Begriffsjurisprudenz- (pojmová jurisprudence)- základy G.F. Puchta (pojmová pyramida) – R.v. Jhering (1818-1892) - jde o dedukci právních vět jen na základě pojmů;

b) zájmová jurisprudence – (odmítá primát logiky a nastoluje primát hodnot)

c) Freirechtsschule (Fuchs, Kantorowicz) – požadavek aby soudce nebyl ve svém výkladu vázán zákonem

Právní pozitivismus v německy mluvícím prostředí reprezentuje:

d) Ryzí nauka právní – H. Kelsen a normativní teorie práva - brněnská škola normativní teorie (F. Weyr, K. Engliš, J.Sedláček, A.Procházka,)

e) v současnosti - Neoinstitucionalismus McCormick, O. Weinberger

K zapamatování:

Všechny podoby právního pozitivismu se vyznačují tím, že

- a) za jedinou formu práva považují pozitivní právo
- b) zastávají silnou nebo slabší verzi non-kognitivismu- tzn. slabší nebo silnější verzi odloučení práva od moráky;
- c) usilují o zdůvodnění právní teorie jako vědní disciplíny
- d) usilují o zdůvodnění právní metody

2. Kritika právního formalismu

Charakteristickým způsobem myšlení, který představuje právní pozitivismus je formalismus - zaobírá se jen správností formy práva jejich projevů jako je např. právní norma, právní řád atd.;

K tomu jsou volené metody logické analýzy myšlení, jazyka, argumentace atd.

- Tento způsob myšlení je legitimním způsobem, nicméně jeho jednostranné a nekritické užití vede k negativním projevům, kdy se přeceňují jen vnější znaky;

Tázání se tak zužuje jen na otázku:

„jaké je právo?“ „v jakých formách se jeví?“ a nezajímá jej otázka: „jaké by právo mělo být?“ tzn. otázka obsahu, hodnoty, cíle, smyslu práva.

Negativní projevy právního formalismu můžeme v zásadě rozdělit do dvou rovin:

a) **důsledkem judiciální praxe**, kdy jde o důsledek absolutního uplatnění zákona- (doslovné dodržení „litery zákona“), nekritické ztotožnění zákona s právem, soudcovského rozhodnutí s reprodukcí zákonné normy apod.

Příklad:

Prof. Holländer uvádí v této souvislosti ilustrativní příklad z roku 1996, v souvislosti s volbami do Senátu.

ÚS posuzoval případ, kdy v přihlášce k registraci měli všichni kandidáti vyplnit rovněž rodné číslo. Toto číslo obsahuje datum narození a tři další číslice pro osoby narozené do

roku 1954, popř. čtyři číslice (pro ostatní osoby narozené po roce 1954) První ze stěžovatelů měl vyplnit tři číslice 060 ale nenapsal poslední nulu. Druhý také měl uvést tři čísla- 347, ale ve formuláři před ně předřadil 0 navíc- 0347, protože v přihlášce byly vyčleněny čtyři místa. Z tohoto a jen z tohoto důvodu byla odmítnuta kandidatura obou kandidátů nejdříve Ústřední volební komisí a pak Nejvyšším soudem.

Ústavní soud konstatoval, že jde „o přepjatý formalismus, jehož důsledkem je sofistikované zdůvodňování zjevné nespravedlnosti, nebo nepřihlédnutí ke smyslu a účelu právní úpravy a tím dotčení smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny.“

(Každý se může domáhat stanoveným postupem svého práva u nezávislého a nestranného soudu a ve stanovených případech u jiného orgánu.)

Druhý příklad této formy právního formalismu představuje např. řešení případu, který se stal v roce 1996 v Hradci Králové.

„Lukáš Ardelán a Pavel Brachač vyhrožovali v roce 1996 zbitím a vyhozením z vlaku čtyřem Romům v Hradci Králové. Obžalovaný Brachač navíc kopl jednoho z nich, když vystupoval z vlaku.

Oba útočníci byli obžalováni. Hradecký okresní soud však neakceptoval názor obžaloby, jenž trvala na kvalifikaci uvedeného skutku podle par. 196 odst. 2 TrZ. Své rozhodnutí, kterým neuznal pachatele vinnými z rasistického trestného činu, soud odůvodnil tak, že "je třeba rozlišovat tři velké rasové skupiny, a to indoevropskou, negroaustralskou a mongolskou, přičemž občané romského původu stejně jako občané české národnosti jsou příslušníky téže indoevropské rasy, a nelze tedy postihovat jako rasově motivované jednání násilné útoky ze strany pachatelů, kteří jsou jedné rasy." Obžalovaní byli odsouzeni "pouze" podle par. 196 odst.1 TrZ“.

Formálně logický výklad pojmu a následná argumentace zde vedly ke snížení

a) formalizaci ochrany práva být jiným.

b) v konečném důsledku ke snížení společenské nebezpečnosti takového činu, který vede k porušení práv jiného;

Mohli bychom říct, že tyto projevy formalismu je právní systém schopen korigovat, opravními procedurami, volbou vhodnější metody interpretace, atd...

b) Jiná situace nastává v případě formalismu, který je spojen s **legislativní praxí, s tvorbou platných norem (zákonů)**, které se svým obsahem se dostávají do konfliktu s přirozeným právem, morálními představami, spravedlností nebo smyslem humanismu jako takového.

Příkladem takového formalismu byly zákony nacistického Německa.

Tento problém nebyl řešen jen jako politický problém, kdy došlo zneužití práva pro politické cíle, ale také jako právní problém, jako konflikt pozitivního a přirozeného práva

Řešení tohoto konfliktu je spojeno s obdobím po druhé světové válce, které je označováno jako **tzv. oživení přirozeného práva nebo renesance přirozeného práva;**

V Německu je tato renesance spojována se jménem německého právního filosofa a teoretika trestního práva G. Radbrucha (1878-1949);

a) Radbruch byl stoupenec pozitivistického přístupu k právu, ale po druhé světové válce dochází k jeho příklonu k přirozenému právu, nicméně je označován za toho, kdo hledá tzv. "třetí cestu" v pojetí vztahu „Sein“ a „Sollen“;

- právo je kulturní jev a má hodnotu; Radbruch mluví o ideji práva a vymezuje ji jako jednotu tří částí:

formální spravedlnosti,

účelnosti a

právní jistoty;

- Smyslem práva je sloužit spravedlnosti.

b) po druhé světové válce přichází z ostrou kritikou, Kelsenovy Ryzí nauky právní

("Právní teorie je euthanasíí právní filosofii")

(Radbruch v této souvislosti usiluje o oživení právní filosofie jako vědní disciplíny a její zařazení mezi právní disciplíny)

c) Radbruch si klade otázku: *„zda autoritativně stanovené právo také platí, je platným právem, když jeho uplatnění vede k nespravedlivým důsledkům a je v rozporu se svým*

účelem“?

Svojí odpověď uvedl v tzv. formuli, která zní:

"Konflikt mezi spravedlností a právní jistotou patrně lze řešit jen tak, že pozitivní právo, zajišťované předpisy a mocí, má přednost i tehdy, pokud je obsahově nespravedlivé a neúčelné, vyjma toho, jestliže rozpor mezi pozitivním zákonem a spravedlností dosáhne tak nesnesitelné míry, že zákon musí jako "nenáležitě právo" spravedlnosti ustoupit."

Co tato formule znamená?

a) pozitivní právo je nutné akceptovatelné i tehdy, „je-li obsahově nespravedlivé nebo neúčelné“;

b) ale pokud se dostává do takového rozporu se spravedlností, že dosáhne nesnesitelné míry, ztrácí platnost;

tzn. tento rozpor z něj činí neprávo a kritériem tohoto stavu je spravedlnost;

c) - přirozené právo má zde přednost před pozitivním právem a stává se rozhodujícím kritériem jeho platnosti;

- spravedlnost zde dostává přednost před právní jistotou;

Stručně řečeno: Radbruch zde formuloval podmínky, za kterých platné právo pozbývá platnost;

Německý spolkový ÚS použil tuto Radbruchovou formuli již dvakrát. Poprvé v roce 1968 ve známém případě, kde se jednalo o uznání státní příslušnosti.

Soud zde posuzoval nařízení č. 11 k zákonu o říšském občanství z roku 1941, na jehož základě bylo Židům, kteří emigrovali odňato státní občanství a majetek.

ÚS posuzoval tento předpis na základě první části Radbruchovy formule a vyhlásil tento říšský předpis za neplatný ex tunc (tzn. od oné doby, od dřívějšíka);

jako podmínku neplatnosti uvedl, a) že šlo o rozpor právního předpisu s „fundamentálními principy spravedlnosti“;

b) tento rozpor byl evidentní.

2. Po druhé došlo k uplatnění této formule v Německu v 90. letech v případě tzv. berlínské zdi.

Velká diskuse o této formuli propukla v 90. letech v Německu v souvislosti s tzv. případem Berlínské zdi. Právě v této diskusi zazněla námitka na obtížnost použití této formule.

Tento případ otevřel berlínský zemský soud, kdy chtěl potrestat střelbu dvou pohraničnicků u berlínské zdi. Ve službě v roce 1984 postřelili mladého muže, který se pokoušel přelézt berlínskou zeď. Muž na následky zranění zemřel.

Po sjednocení Německa, byl jeden z pohraničnicků obviněn na základě toho, že berlínský zemský soud zrušil platnost tzv. hraničního zákona. Podle tohoto zákona bývalé NDR překročení hranice bylo trestné.

Soud své rozhodnutí zdůvodnil tím, že takové pravidla, kdy je možné použití střelby jen proto, že jde o překročení hranice si nezasluhují, aby byly dodržovány.

Ústavní soud však to neviděl tak jednoduše a argumentoval tím, že tento zákon je v rozporu s mezinárodním právem. NDR totiž podepsala v roce 1976 „mezinárodní pakt o občanských a politických právech“ a ten obsahoval ochranu práva na život a právo na cestování.

ÚS prolomil zákaz retroaktivity odkazem na Radbruchovou formuli. Jako důvod uvedl, že usmrcení běžence bylo „očividným neudržitelným porušením elementárních zásad spravedlnosti a odporoval mezinárodní ochraně lidských práv.“

Tzv. hraniční zákon byl tímto označen za neprávo.

Problematické je, že zde nejde o neprávo ve státě, ale o státem vytvořené neprávo, které již v době, kdy k tomuto činu došlo tak bylo z mezinárodního hlediska trestné.

Toto prolomení retroaktivity „na úkor přirozeného práva“ vyvolalo a dodnes vyvolává řadu otázek;

Kritika:

Kritikové tohoto postupu poukazují, že se uplatnění formule

a) váže jen na situace, které jsou označené za nesnesitelné, katastrofické a to ohraničuje její použití v situaci fungujícího práva v ústavních podmínkách;

b) poukazují na vágnost interpretace základní podmínky, resp. hranice, za kterou již právo

podle Radbrucha ztrácí platnost: jde o „nesnesitelnou míru nespravedlnosti“, později Radbruch mluví o hrozném, strašném nespravedlnosti;
(Německý právní teoretik R. Alexy to interpretuje jako určení horní hranice, kdy jde o extrém a domnívá se, že je možné tuto hranici interpretovat jako situaci „extrémní nespravedlnosti“.)

Kritika poukazuje v této souvislosti na nesrovnatelnost tohoto činu v NDR s masovým vyvražděním během nacismu;

c) odmítání této formule jako nepřijatelného retroaktivního prolomení právní jistoty odkazem na přirozené právo (resp. morálku) – stoupcem právního pozitivismu;

Tato kritika zazněla již v 60. letech ze strany H.L.A. Harta

2b) Hartova kritika tradičního právního pozitivismu

Hartova kritika Radbrucha:

Kritika právního formalismu probíhala i na půdě angloamerické jurisprudence.

Radbruchovou formuli jako nevhodnou a vnášející do právního systému chaos označil anglický právní teoretik

H.L.A. Hart (1907-1992)

Nejvýznamnější práce: *"Concept of Law"- "Pojem práva" (1961)* (přeloženo do češtiny)
Právo, svoboda a morálka 1963- soubor přednášek (přeloženo do slovenštiny), *Morálka trestního práva*

Jakým způsobem kritizuje Hart Radbruchovou formuli?

Hart založil svojí kritiku Radbruchovy formule na klasifikaci pravidel náležících do systému pravidel, která obecně působí ve společnosti;

- argumentu je tím, že třídu platných (právních) zákonů nedostaneme vyloučením toho, co je z morálního hlediska špatné, ale jen srovnáním dvou platných pravidel;

Hart se táže, co je lepší říct, zda: „Tohle není v žádném případě zákon“, nebo říct „Tohle je zákon, ale je příliš zvrácený na to, aby byl dodržován a aplikován?“

- vyrovnání s minulostí je pro něj zvažování mezi dvěma zly: prolomením právní jistoty, které

také představuje zlo a zlo spáchaných zločinů;

Hart odmítá testovat platnost právních pravidel morálkou, na druhé straně si uvědomuje problém „nemorálního práva“ a jeho řešení posouvá do roviny občanské neposlušnosti;

- řešení podle Harta není v popření platnosti práva z důvodu jeho rozporu s přirozeným právem resp. morálkou, ale ve vztahu dvou platných právních pravidel;

Jak tomu máme rozumět?

Cestou k porozumění je zde Hartovo pojetí tzv. „minimálního obsahu přirozeného práva“.

Minimální obsah přirozeného práva

- tzn., že právo má přirozený základ jeho fungování - minimálním cílem existence práva je přežití - a tento cíl vede

i) ke tvorbě takových pravidel, které vyrůstají z přirozených antropologických reakcí a struktur lidského života;

ii) zároveň se tyto pravidla vyznačují pozitivní hodnotou, pozitivní funkcí; (mají umožnit existenci člověka) tzn. jsou i minimální podmínkou morálky;

Hart v této souvislosti uvádí 5 takových důvodů, podmínek:

- a) lidská zranitelnost,
- b) přibližná nerovnost,
- c) omezený altruismus,
- d) omezené zdroje
- e) omezené porozumění a síla vůle

Hart nechápe vztah přirozeného práva a pozitivního práva dualisticky jako vztah dvou různých forem, ale funkcionálně jako důsledek naplnění určité funkce v tomto případě zabezpečení přežití, resp. reprodukce společenského života; obě tyto formy jsou nutné k naplnění tohoto cíle a z tohoto hlediska se dostávají do různého vztahu, různě kooperují;

Takže může nastat také situace, kdy můžeme říct, že
„Tohle je zákon, ale je příliš zvrácený na to, aby byl dodržován a aplikován?“

Hart řešení nemorálního práva tak přesouvá do oblasti práva na občanskou neposlušnost.
(Kritici Harta poukazují na to, že celý problém tak přesunul na „záda občanů“ ale nezbavil soudce povinnosti aplikovat „nemorální právo“.)

2c) Pravidla versus principy

Kritika Harta ze strany R. Dworkina

R. Dworkin (1931) je nástupcem (žákem) prof. Harta a dnes žije v USA

Hlavní práce: *Taking Rights Seriously*, "Když se práva berou vážně", *A Matter of Principle* (1986), *Law's Empire*, (1986), poslední práce jsou věnované otázkám ochrany práva na život, tzn. otázkám euthanasie a interrupce.

- Dworkin si klade otázku, do jaké míry je oprávněn právní pozitivismus;

Co to v jeho pojetí znamená?

Porozumět tomuto postoji nám nejlépe pomůže případ, který uvádí a který se stal známým jako případ Riggs versus Palmer

"V roce 1889 musel newyorský soud ve slavném případě Palmer vs. Palmer rozhodnout, zda dědic, uvedený v závěti svého dědečka, může na základě této závěti dědit, třebaže kvůli tomu, aby dědil, svého dědečka zabil."

Prvním krokem soudu byla úvaha, že na základě zákonů upravujících pořizování, dokazování a provádění závětí a majetkové převody, přechází tento majetek na vraha. Soud však šel dál a poznamenal, že vliv všech zákonů je možné ovlivňovat obecnými, zásadními maximami (principy) obecného práva, takže soud rozhodl, že nikdo nemůže profitovat z podvodu, protiprávního jednání a vrah své dědictví nezískal.

Dworkin na základě tohoto případu ukazuje:

a) že uplatnění právních pravidel může vést k velmi formálním závěrům: závěť byla platná a tak se i vrah mohl stát dědicem a to i navzdory tomu, že byl vrahem

b) právo nemůže fungovat jen jako jednota pravidel; Dworkin v této souvislosti otevírá teoretickou otázku, co je "přirozeností" práva- ne co je přirozené právo, tzn. ne co je cílem práva, ale co je jeho významem, smyslem

Dworkin prosazuje hermeneutický přístup k právu:

Poznámka:

Hermeneutika (slovo odvozeno od jména řeckého boha, který se jmenoval Hermés; byl Dioovým poslem u bohů a také u lidí; na zemi byl bohem výmluvnosti, ochráncem pocestných, a tím také obchodníků, ale i zlodějů.)

Hermeneutika- filosofická nauka zabývající se problémem (po)rozumění, chápání, výkladu a interpretace, jež vedou k uchopení smyslu vykládaného jevu; jde o objasnění a vysvětlení významů jevů pouze z nich samých a nehledá se něco dalšího, co by je vysvětlovalo.

Výrazným představitelem této filosofické metody byl německý filosof H.-G. Gadamer.

Hermeneutický přístup k právu znamená, že již se neptáme "co je právo?", "co označuje pojem právo?", tzn. nehledáme jeho strukturální části (zákony, normy, pravidla,) ale ptáme se, jaký má význam právo jako právo, co je smyslem práva jako práva;

- Kritika Hartova pojetí právních pravidel, Hart se zajímal jen o cíl a způsob uplatnění pravidel, nikoli o jejich smysl, význam

- Dworkin se domnívá, že smysl práva nám umožní odhalit až principy, na základě kterých budou uplatňované pravidla;

Co jsou právní principy podle Dworkina?

Obecně řečeno, princip představuje stanovisko, které umožňuje poznávajícímu zaujmout určité hledisko porozumění;

V případě právních principů jde tedy podle Dworkina o stanovisko, které zaujímá soudce; zaujetí tohoto stanoviska umožňuje soudci lépe zohlednit individuální práva jedince.

Dworkin mluví o standardech, které rozděluje na: politiky a principy

Politiky vyjadřují kolektivní cíle, jejichž dosažením se má zpravidla zlepšit určitá ekonomická nebo sociální kvalita společnosti

Principy jsou standardy, které se mají dodržovat proto, že je požaduje spravedlnost (justice), slušnost (fairness) nebo jiná dimenze morálky (morality)

Dworkin pro lepší pochopení principů přistupuje k jejich odlišení od pravidel; uvádí tři základní rozdíly

Rozdíly mezi pravidly a principy:

a) pravidla jsou určena pro konkrétní případy a uplatňují se formou "vše nebo nic".

Principy nepředepisují podmínky, za kterých má být pravidlo uplatněno, ale utvářejí hledisko, ze kterého má být problém řešen

viz případ Riggs vs. Palmer: zde byl při rozhodování soudu uplatněn princip, že nikdo nesmí profitovat z protiprávního jednání; zaujetí tohoto stanoviska umožnilo soudci chránit práva poškozeného a tím dosáhnout spravedlivého rozhodnutí

b) mezi pravidly je vztah podřízenosti: primární -sekundární; pravidla jsou hierarchicky uspořádána

principy mají dimenzi závažnosti, resp. důležitosti; principy jsou hlediska umožňující zvážení, úvahu o tom co je důležité a co méně;

c) když se dvě pravidla dostanou do konfliktu tak dochází k logickému rozporu, ale mezi principy nemůže nastat logický rozpor, protože každý princip odhaluje jiné hledisko, jinou rovinu daného problému; principy jsou různé;

Dworkin uvádí tři základní principy:

Legislativa by se měla držet- principu spravedlnosti

Judikatura - principu férovosti

Exekutiva – principu právního státu

Fungování principů a soudcovská diskrece

Tím, že Dworkin přisoudil principům dimenzi závažnosti, tak musel vyřešit otázku, kdo a co bude kritériem závažnosti?

Dworkin se domnívá, že posouzení závažnosti případu a tudíž volba principů je v rukou

soudce;

Soudce se do takové situace, kdy své rozhodování opírá o principy dostává v tzv. hard cases- tzn. závažných případech, které již nemůže rozhodnou jen na základě pravidel.

- Dworkin kritizuje pozitivistickou doktrínu soudcovské diskrece, kdy soudce je jen "hledáčem" a "vykonavatelem" správných pravidel a domnívá se, že soudce se musí stát aktivním prosazovatelem spravedlnosti a lidských práv;

Soudcovské rozhodování povede k tomu, že budou práva brány vážně; Dworkin se domnívá, že to je cesta k tomu, kdy státem proklamovaná práva budou respektována a reálně uplatňovaná (Stát musí přestat tvrdit, že občané nikdy nemají právo jeho zákon porušit, a nesmí definovat práva občanů tak, že se tato práva zlikvidují z domnělých důvodů obecného dobra- kritika liberalismu.)

Na tomto místě se ale můžete zeptat a co bude garantovat, že rozhodování soudců bude spravedlivé?

Dworkin nás zde odkazuje na víru v dobrou teoretickou zdatnost soudce;

- aby filosofující soudce mohl rozvíjet teorie o tom, co je účelem zákona a co vyžadují právní principy konstruuje postavu Herkula jako ideálního právníka, vybaveného nadlidskou dovedností, trpělivostí a bystrostí; tzn. schopností tvořit obecně platnou právní teorii, kterou Dworkin přirovnává ke hře.

Shrnutí: Co nového přináší Dworkin do pojetí pozitivního práva?

a) Dworkin se již neptá co je strukturou práva, ale jaký význam, smysl má právo – ptá se, co je "přirozeností" práva

b) Odpověď: – přirozeností práva je brát vážně individuální práva (nestačí, že řekneme, že práva platí, je nutné je také aktivně prosazovat)

c) sférou kde se právo projevuje jako právo, kde je možné porozumění smyslu práva a také uplatnění tohoto smyslu je – soudcovské rozhodování;

d) Podle Dworkina, činnost soudce je autonomní činností – není jen pouhým doplňkem zákonodární činnosti; soudci jsou ti, kteří aktivně vymáhají práva žalujících

2. Dworkinova kritika právního pozitivismu spadá do období, kdy se na půdě anglo-americké právní a politické filosofie a teorie konstatuje krize tradičního liberalismu a objevují pokusy o "rekonstrukci" jeho idejí (svoboda, individuální práva, rovnost).

- Jeho kritika otevírá cestu k tomu, že se na půdu právního myšlení vrací myšlenka spravedlnosti jako smyslu práva a účelu zákona;